

بررسی امکان تجارت محصولات کشاورزی در بین اعضای اکو*

دکتر مجید احمدیان**

کلای استراتژیک کشاورزی / وابستگی وارداتی / مصارف نهایی واسطه / آسیب‌پذیری

چکیده

این مقاله رابطه‌ای نظری تعیین کرده که سهم مصرف در تولید را با سهم واردات و صادرات در تولید مرتبط می‌کند. رابطه مزبور برای هر یک از اقلام کالاهای کشاورزی به‌طور متوسط در طول دوره زمانی ۹۹-۱۹۹۵ برای هر کدام از اعضای اکو محاسبه شده است. نتیجه حاصله این که اولاً سازمان اکو در تجارت محصولات کشاورزی با کسری تجاری مواجه بوده زیرا تعداد محصولات کشاورزی وارداتی به صادراتی آن برابر با دو می‌باشد. ثانیاً در مورد اکثر کالاهای کشاورزی وارداتی و استراتژیک سیاسی، در بین اعضای اکو، کشورهای بالقوه صادرکننده برای جبران نیازهای وارداتی کشورهای عضو دیگر وجود ندارد. عمده اقلام وارداتی بیش از ۹۰ درصد اعضای اکو شامل کالاهایی نظیر: گندم، ذرت، شکر خام، روغن آفتابگردان و روغن سویا می‌باشد که موجب وابستگی آنها به کشورهای عمده صادرکننده است. تقاضای روز افزون جهت مصارف نهایی واسطه‌ای، نیاز ارزی آنها را افزایش داده که روابط

* این مقاله از طرح تحت عنوان «مطالعات ساختار و امکانات توسعه تجارت محصولات کشاورزی در سازمان همکاری اقتصادی اکو» استخراج شده که طبق قراردادی به شماره ۳۰۶۱/۵۳۰/۲ در مورخ ۷۹/۶/۲۱ بین مدیر کل محترم وقت دانشگاه تهران در امور پژوهشهای کاربردی و رئیس محترم وقت موسسه پژوهشهای برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی منعقد گردیده بود، جهت اجرا به‌عهده اینجانب گذاشته شد.

** عضو هیأت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران

خارجی این کشورها را در صحنه بین‌المللی تحت تأثیر قرار می‌دهد.

مقدمه

بعد از جنگ جهانی دوم، سازمان‌های منطقه‌ای نه تنها به منظور پیشبرد اهداف اقتصادی بلکه به منظور ایجاد امنیت و صلح جهانی در میان اکثر کشورهای جهان شکل گرفت. برای این منظور ابتدا وزیران امور خارجه سپس سران کشورهای ایران، پاکستان و ترکیه در تیرماه سال ۱۳۴۳ (۱۹۶۴م) در آنکارا گرد هم آمده و کنفرانس عالی تشکیل دادند و متعاقب آن همکاری‌های مشترک را تحت عنوان «همکاری عمران منطقه‌ای» آغاز نمودند.^۱ با شروع جنگ تحمیلی و محاصره اقتصادی ایران توسط کشورهای غربی به خصوص آمریکا، سازمان همکاری عمران منطقه‌ای در نهم بهمن ماه ۱۳۶۲ (۱۹۸۳م) نام خود را تغییر داد و با نام جدید «سازمان همکاری‌های اقتصادی» فعالیت خود را دوباره آغاز نمود.^۲

با فروپاشی شوروی و ظهور جمهوری‌های تازه استقلال یافته، ضرورت توسعه همکاری‌های منطقه‌ای قوت گرفت. کشورهای آسیای مرکزی مانند: ترکمنستان، قرقیزستان، ازبکستان، قزاقستان، تاجیکستان و جمهوری آذربایجان و همچنین دولت افغانستان در سال ۱۳۷۲ (۱۹۹۲م) به اکو ملحق شدند. در حال حاضر، اکو در بخش‌های حمل و نقل، ارتباطات، تجارت و انرژی فعالیت مستمر دارد ولی در زمینه اقلام و گروه محصولات کشاورزی بین اعضا امکان تجارت وجود ندارد. هدف در این مقاله، بررسی امکان تجارت محصولات کشاورزی در درون منطقه اکو می‌باشد. بنابراین طبقه‌بندی اقلام گوناگون محصولات کشاورزی برحسب نوع واردات و صادرات آن حائز اهمیت است تا بتوان امکان تجارت محصولات کشاورزی را بین اعضای آن تعیین نمود. روش مطالعه این است که ترازنامه کالایی غذایی هر کشور عضو را انتخاب کرده و ارقام مربوط به تولید، صادرات و واردات اقلام مختلف محصولات کشاورزی را به‌طور متوسط طی دوره زمانی ۹۹-۱۹۹۵ استخراج و مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم. از این تجزیه و تحلیل رابطه‌ای را به صورت نظری ارائه می‌دهیم که در آن سهم واردات و صادرات در تولید می‌تواند عامل

1. RCD

2. ECO

تعیین‌کننده‌ای برای سهم مصرف در تولید باشد. به کمک این رابطه یک قلم از کالای کشاورزی برای یک کشور عضو را از شش جنبهٔ مختلف می‌توان در نظر گرفت اولاً امکان دارد صادرات آن کالا بیشتر از واردات در تجارت بازرگانی باشد و در نتیجه رابطه تجاری کشور عضو در مورد آن کالا مثبت بوده و مازاد تجاری خواهد داشت. ثانیاً امکان دارد واردات آن کالا از صادرات بیشتر باشد و در نتیجه رابطه تجاری کشور منفی شده و با کسری همراه خواهد بود. در این حالت باید مشخص کرد که کالای وارداتی قابلیت تولید داخلی را داشته و یا اینکه کشور عضو به علت عدم تولید داخلی به واردات متوسل می‌شود. ثالثاً امکان دارد کشورهای عضو اکو تعادل تجاری در رابطه بازرگانی داشته باشند در نتیجه واردات آن کالا با صادرات برابر خواهد شد. رابعاً امکان دارد کشور عضو اکو کالای مزبور را در داخل به منظور مصرف داخلی تولید کرده و در نتیجه صدور آن مقرون به صرفه نباشد. خامساً امکان دارد کالای مزبور ناشناخته باشد زیرا مشخصات و ویژگی‌های کالا در ترازنامه منعکس نشده است. سادساً امکان دارد کالا در ترازنامه حذف شده باشد و در نتیجه خود ترازنامه در کشور عضو به طور کامل تنظیم و تکمیل نشده و ناقص باشد. این مقاله به صورت زیر سازمان‌بندی شده است: ابتدا در قسمت اول مبانی نظری را طراحی کردیم سپس در قسمت دوم وضعیت تجاری اقلام گوناگون کشاورزی را درون اکو به وسیله ترازنامه کالایی مورد بررسی قرار دادیم. توزیع تعداد کالاهای کشاورزی در سطح هر عضو و در سطح کل اکو در قسمت سوم آورده شده است. قسمت چهارم را به بررسی امکان توسعه تجارت محصولات کشاورزی در بین اعضا اختصاص داده و سرانجام نتیجه‌گیری مقاله در قسمت آخر آورده شده است.

۱. مبانی نظری

در تراز نامه کالایی و غذایی در بخش کشاورزی تعادل اقتصادی در سطح اقلام و گروه محصولات کشاورزی برقرار می‌باشد. تعادل مزبور به صورت تساوی بین عرضه داخلی و تقاضای مصرف داخلی است. مقدار تقاضای مصرفی کالای z را در زمان t با $Cijt$ نشان داده که متعلق به گروه z می‌باشد و عرضه داخلی همان کالا را در زمان t با $Sijt$

نمایش داده که به صورت زیر می‌نویسیم:

$$S_{ijt} = Y_{ijt} + \Delta I_{ijt} + M_{ijt} - X_{ijt} \quad (1)$$

که در آن تولید را با Y_{ijt} ، تغییر در موجودی ذخیره را با ΔI_{ijt} ، واردات را با M_{ijt} و صادرات آن را X_{ijt} نشان می‌دهیم. اگر موجودی ذخیره انبار تغییر نکند در این صورت ΔI_{ijt} مساوی صفر شده و تحت این شرایط تعادل عرضه و تقاضای داخلی با استفاده از رابطه (۱) به صورت زیر خلاصه خواهد شد:

$$C_{ijt} = S_{ijt} = Y_{ijt} + M_{ijt} - X_{ijt} \quad (2)$$

طرفین رابطه (۲) را بر Y_{ijt} تقسیم کرده و نتیجه را به صورت زیر می‌نویسیم:

$$\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}} = 1 - \frac{X_{ijt} - M_{ijt}}{Y_{ijt}} \quad (3)$$

اگر کالای i صرفاً به منظور صادرات تولید شود آن را توسط $\frac{X_{ijt}}{Y_{ijt}}$ می‌توان مورد بررسی قرار داد. به عنوان مثال هر اندازه نسبت مزبور به عدد ۱۰۰ نزدیکتر باشد در این صورت کالای i بیشتر جنبه صادراتی داشته و تولید آن به خاطر صادرات انجام می‌گیرد. ولی اگر نسبت مزبور ۲۰ درصد تولید باشد در این صورت ۸۰ درصد مازاد بر مصرف داخلی جهت صادرات اختصاص می‌یابد. از طرف دیگر، وقتی که نسبت $\frac{M_{ijt}}{Y_{ijt}}$ رقم ۸۰ درصد باشد در این صورت جهت تأمین مصرف داخلی، واردات کالای i بیشتر می‌باشد. ولی اگر نسبت مزبور ۲۰ درصد باشد در این صورت کشور واردکننده می‌تواند به سمت خود کفایی میل نماید.

نوع کالای مبادله‌ای را می‌توان با بررسی ارتباط بین تولید، صادرات و واردات آن مشخص کرد:

- ۱- ممکن است در یک کشور عضو اگو تولید داخلی یک کالا نتواند تکافوی نیاز داخلی را بکند و از این رو کشور بخشی از آن را هر سال وارد می‌نماید. در این حالت کالا قابلیت تولید در داخل را داشته و واردات آن

بیش از صادرات می‌باشد که به صورت $M_{ijt} > X_{ijt}$ و $Y_{ijt} > 0$ خلاصه خواهد شد. بنابراین با مقایسه تولید و مصرف داخلی و با در نظر گرفتن رابطه (۳) می‌توان وارداتی بودن کالا را تعیین کرد. اگر نسبت $\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}}$ از یک بزرگتر باشد در این صورت کالای i به‌عنوان کالای مبادله‌ای وارداتی قلمداد می‌شود و می‌توان آن را به صورت زیر نوشت:

$$\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}} > 1 \quad (4)$$

رابطه فوق را به صورت دیگری در زیر می‌نویسیم:

$$\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}} - 1 > 0 \quad (5)$$

رابطه (۳) را در رابطه (۵) قرار داده و نتیجه نهایی را به صورت زیر خلاصه می‌کنیم:

$$\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}} - 1 = \frac{-(X_{ijt} - M_{ijt})}{Y_{ijt}} > 0 \quad (6)$$

این رابطه نشان می‌دهد وقتی که یکی از اعضای اکو کالای i را تولید می‌کند و بخشی از آن را در داخل مصرف کرده و بخش دیگر را صادر می‌کند ولی به علت مصرف زیاد داخلی، واردات آن افزایش می‌یابد در نتیجه با کسری تجاری مواجه می‌شود. بنابراین کالای i را کالای مبادله‌ای وارداتی می‌نامند که در حساب جاری کشور عضو، دارای کسری تجاری می‌باشد. امکان دارد یکی از اعضای اکو به علت عدم امکان تولید داخلی و شرایط جوی نامناسب نتواند کالای i را در داخل تولید کرده و در نتیجه برای رفع نیاز و تأمین مصرف داخلی، آن کالا را وارد می‌کند. تحت این شرایط تولید داخلی صفر شده و واردات مثبت می‌شود که به صورت $M_{ijt} > 0$ و $Y_{ijt} = 0$ نوشته خواهد شد.

۲- محصول کشاورزی i را محصول مبادله‌ای صادراتی می‌نامند که اولاً در داخل کشور عضو به اندازه قابل توجهی تولید شده باشد که در این حالت $Y_{ijt} > 0$ خواهد شد. ثانیاً در صدور آن، کشور عضو تخصص کامل داشته باشد. ثالثاً نسبت $\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}}$ از یک کوچکتر باشد در این حالت مصرف کمتر از تولید شده و مازاد بر مصرف، جهت صادرات اختصاص می‌یابد. تحت این شرایط می‌توان رابطه زیر را نوشت:

$$\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}} < 1 \quad (7)$$

رابطه (۷) را به صورت دیگری در زیر می‌نویسیم:

$$\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}} - 1 < 0 \quad (8)$$

رابطه (۸) را در رابطه (۳) قرار داده و نتیجه نهایی را به صورت زیر خلاصه می‌کنیم:

$$\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}} - 1 = \frac{-(X_{ijt} - M_{ijt})}{Y_{ijt}} < 0 \quad (9)$$

بر طبق رابطه (۹) هر اندازه سهم صادرات در تولید داخلی افزایش یابد در این صورت، توسعه تولید داخلی تابعی از توسعه صادرات خواهد شد و بنابراین کالای i را کالای مبادله‌ای صادراتی می‌نامند که در حساب جاری، مازاد تجاری را نشان می‌دهد.

۳- امکان دارد یک کشور عضو اگو در تولید و مصرف کالای i شرایط خود کفایی داشته باشد در این صورت می‌توان گفت اولاً کالای i در داخل تولید می‌شود. ثانیاً در حساب بازرگانی تعادل تجاری دارد. ثالثاً C_{ijt} به Y_{ijt} برابر با یک خواهد شد که آن را به صورت زیر می‌توان نوشت:

$$(10)$$

$$\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}} = 1$$

رابطه (۱۰) را در رابطه (۳) جایگزین نموده و در نتیجه خواهیم داشت:

(۱۱)

$$\frac{C_{ijt}}{Y_{ijt}} - 1 = \frac{-(X_{ijt} - M_{ijt})}{Y_{ijt}} = 0$$

۴- امکان دارد کالای i جزو کالای غیرمبادله‌ای قلمداد شود. در این صورت اولاً به‌خاطر مصرف داخلی تولید می‌شود. ثانیاً صادرات و وارداتی نخواهد شد.

۵- امکان دارد کالای i در ترازنامه کالایی و غذایی کشورهای عضو موجود باشد ولی هیچگونه اطلاعاتی دربارهٔ عناصر تشکیل‌دهندهٔ عرضه و تقاضای داخلی در مورد آن درج نشده باشد که تحت این شرایط آن را کالای ناشناخته می‌نامیم.

۶- اگر نام کالای i در ترازنامه کالایی و غذایی کشورهای عضو اکو حذف شده باشد. آن را کالای حذف شده می‌نامیم. چون در برخی از کشورهای عضو ترازنامه کالایی و غذایی سالیانه به‌طور ناقص تنظیم می‌شود از این رو تعدادی از اقلام محصولات کشاورزی نادیده گرفته می‌شود، در نتیجه راجع به توسعهٔ تولید و امکان تجارت آنها نمی‌توان مطالعه‌ای انجام داد.

به‌طور خلاصه، اقلام محصولات کشاورزی در هر کشور عضو در یکی از این شش گروه قرار می‌گیرد که برای بررسی توسعهٔ تجارت بین اعضای اکو هر قلم از محصولات کشاورزی را از شش جنبه مورد توجه قرار خواهیم داد.

۲. توزیع کالاهای کشاورزی اکو

برای بررسی وضعیت تجاری اقلام گوناگون محصولات کشاورزی هر عضو به‌طور جداگانه و نیز بین اعضای اکو، میزان واردات، صادرات و تولید را در طول سالهای ۱۹۹۵

الی ۱۹۹۹ از داده‌های آماری FAO جمع‌آوری کرده و میزان متوسط آنها برای کشورهای افغانستان، آذربایجان، ایران، قزاقستان، قرقیزستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکیه، ترکمنستان و ازبکستان محاسبه شده است. کالاهای کشاورزی از لحاظ کسری، مازاد و تعادل تجاری طبقه‌بندی شده و کالاهایی که به‌منظور مصرف داخلی تولید می‌شوند به آنها افزوده شده است. کالاهای وارداتی برحسب قابلیت و عدم قابلیت تولید داخلی از همدیگر تفکیک شده و در جداول شماره (۱) و (۲) به ترتیب درج گردیده‌اند. کالاهای صادراتی با داشتن مازاد تجاری برحسب میزان صادرات و سهم آن در تولید داخلی در جدول (۳) آورده شده‌اند. در جدول (۴) میزان تولید اقلام کالای کشاورزی که در تجارت خارجی دارای تعادل تجاری می‌باشند نشان داده شده است. میزان تولید کالاهایی که به‌منظور مصرف داخلی تولید می‌شوند در جدول (۵) توزیع شده‌اند. با استفاده از این جداول، توزیع کالاهای کشاورزی از لحاظ وارداتی و صادراتی برای اعضای اکو مشخص شده و مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲-۱. توزیع کالاهای کشاورزی در هر عضو و بین اعضا

با در نظر گرفتن جداول (۱)، (۲)، (۳)، (۴) و (۵) جدول (۶) را تنظیم کرده و توزیع تعداد کالاهای کشاورزی را برای هر کدام از اعضای اکو مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱- ارقام سطری، توزیع تعداد محصولات کشاورزی را برای هر یک از اعضای اکو نشان می‌دهد. همان‌طوری که می‌توان از جدول (۶) استنباط کرد در کشور افغانستان ۳۳ محصول کشاورزی بررسی شده است که از آنها ۱۳ محصول مبادله‌ای وارداتی با کسری تجاری، تعداد ۶ محصول مبادله‌ای صادراتی با مازاد تجاری، تعداد ۸ محصول با تعادل تجاری و بقیه ۵ محصول با هدف مصرف داخلی تولید شده‌اند. از تعداد محصولات کشاورزی مبادله‌ای وارداتی تعداد ۸ محصول در داخل تولید شده و تعداد ۵ محصول دیگر تولید داخلی ندارند. همان‌طوری که جدول (۶) نشان می‌دهد در ترازنامه اقلام محصولات کشاورزی آذربایجان، تعداد ۵۶ محصول وجود دارد که از آنها ۲۴ محصول جزو کالاهای مبادله‌ای وارداتی بوده که تعداد ۱۲ محصول از آن می‌تواند در داخل تولید شود و بقیه قابلیت تولید

داخلی ندارند. از میان ۳۲ محصول باقی مانده، تعداد ۴ محصول مبادله‌ای صادراتی، تعداد ۷ محصول توأم با تعادل تجاری و تعداد ۱۴ محصول جزو کالاهای ناشناخته به حساب می‌آیند. در ایران تعداد ۵۹ محصول کشاورزی وجود دارد که از آنها، تعداد ۴۴ محصول کشاورزی مبادله‌ای، ۷ محصول نیز غیرمبادله‌ای و ۸ محصول ناشناخته می‌باشد. از میان محصولات کشاورزی مبادله‌ای ۲۱ محصول مبادله‌ای وارداتی، ۱۹ محصول مبادله‌ای صادراتی و ۴ محصول دارای تعادل تجاری می‌باشد. از تعداد ۲۱ محصول کشاورزی مبادله‌ای وارداتی، تعداد ۱۱ محصول در داخل تولید شده و بقیه تولید داخلی ندارند. مطابق ترازنامه اقلام محصولات کشاورزی قزاقستان، تعداد ۵۸ محصول وجود دارد که از آن ۳۸ کالا مبادله‌ای، ۳ قلم غیرمبادله‌ای و ۱۷ قلم ناشناخته می‌باشد که در جدول (۶) نشان داده شده‌اند. از تعداد اقلام محصول کشاورزی مبادله‌ای، تعداد ۲۱ قلم وارداتی، تعداد ۱۱ قلم صادراتی و تعداد ۶ قلم کالا در وضعیت تعادل تجاری می‌باشند. از تعداد محصولات کشاورزی مبادله‌ای وارداتی، تنها ۱۰ محصول تولید داخلی نداشته و بقیه ۱۱ محصول در داخل تولید می‌شوند. مطابق جدول (۶)، در قرقیزستان تعداد ۱۲ محصول کشاورزی مبادله‌ای وارداتی وجود دارد که از آن ۷ محصول در داخل تولید نشده و تنها ۵ محصول کشاورزی تولید داخلی دارد. علاوه بر این کشور قرقیزستان ۶ محصول کشاورزی مبادله‌ای صادراتی دارد و تعداد محصول کشاورزی غیرمبادله‌ای آن ۵ بوده و تعداد محصول ناشناخته آن ۶ است. برطبق جدول (۶) تعداد ۶۳ قلم از محصولات کشاورزی در ترازنامه کالایی و غذایی پاکستان وجود دارد که از آن تعداد ۳۱ کالای وارداتی، تعداد ۱۱ کالای صادراتی، تعداد ۱۰ کالا دارای تعادل تجاری، تعداد ۴ کالا غیرمبادله‌ای و تعداد ۷ کالای ناشناخته می‌باشند. مطابق جدول مذکور، تعداد ۲۹ محصول کشاورزی تاجیکستان مورد بررسی قرار گرفته که از آن تعداد ۱۲ کالای وارداتی، تعداد ۶ کالای صادراتی، تعداد ۴ کالای توأم با تعادل تجاری، تعداد ۳ کالای غیرمبادله‌ای و تعداد ۴ کالای ناشناخته است.

از تعداد ۶۳ محصول کشاورزی ترکیه که در جدول (۶) ملاحظه می‌شود، تعداد محصولات وارداتی ۲۹ بوده که از آن تعداد ۱۱ محصول در داخل تولید نشده و تنها تعداد ۱۸ محصول تولید داخلی دارند. در ترکیه تعداد ۲۶ محصول کشاورزی وجود دارد که جهت صادرات در داخل تولید می‌شوند. همان طوری که جدول (۶) نشان می‌دهد در ترکمنستان ۲۸ قلم کالای کشاورزی وجود دارد که از آن تعداد ۱۴ قلم کالای وارداتی بوده، ۴ قلم کالای غیرمبادله‌ای و ۶ قلم کالای ناشناخته می‌باشد. از میان کالاهای وارداتی تعداد ۶ قلم تولید داخلی نداشته و بقیه ۸ کالا در داخل تولید می‌شوند. در ترازنامه کالایی ازبکستان تعداد ۳۹ قلم کالای کشاورزی وجود دارد که از آن ۱۳ محصول وارداتی بوده، تعداد ۹ کالا صادراتی، تعداد ۷ کالا توام با تعادل تجاری، تعداد ۶ کالا غیرمبادله‌ای و تعداد ۴ کالا ناشناخته می‌باشد. از میان کالاهای وارداتی تعداد ۶ کالا تولید داخلی نداشته و تقاضای آنها به وسیله واردات تأمین می‌شود و تنها ۷ محصول در داخل تولید می‌شود.

۲- ترازنامه محصولات کشاورزی کشورهای پاکستان و ترکیه، تعداد کالاهای کشاورزی آنها را به ترتیب ۶۳ و ۶۳ نشان می‌دهد که از آن به ترتیب ۴۲ و ۵۵ شامل اقلام کالای تجاری کسری و مازاد می‌باشد. در صورتی که ترازنامه کشورهای ایران و قزاقستان تعداد ۵۹ و ۵۸ محصول کشاورزی دارد که مجموع کالاهای کسری و مازاد تجاری در آنها به ترتیب ۴۰ و ۳۲ می‌باشد. تعداد کالاهای کشاورزی مندرج در ترازنامه بقیه کشورها از رقم ۳۰ تجاوز نمی‌کند. بنابراین لازم است نواقص و کاستی‌های اساسی در ترازنامه برخی از کشورهای اگو در آینده اصلاح و تکمیل گردد تا بتوان راجع به بنیان تجارت خارجی آنها بهتر قضاوت نمود.

۳- تعداد کالاهای صادراتی ترکیه در حدود $4/3$ برابر افغانستان، $6/5$ برابر آذربایجان، $1/4$ برابر ایران، $2/4$ برابر قزاقستان، $4/3$ برابر قرقیزستان، $2/4$ برابر پاکستان، $4/3$ برابر تاجیکستان، ۲۶ برابر ترکمنستان و $2/9$ برابر ازبکستان می‌باشد. بنابراین از نظر تعداد محصولات صادراتی بعد از ترکیه، ایران قرار گرفته که سهم آنها به ترتیب ۲۶ و ۱۹ می‌باشد.

۴- تعداد کالاهای وارداتی پاکستان از بقیه اعضا بیشتر است و نسبت تعداد کالاهای وارداتی پاکستان به تعداد کالاهای وارداتی افغانستان ۲، آذربایجان ۱/۳، ایران ۱/۵، قزاقستان ۱/۵، تاجیکستان ۲/۶، ترکیه ۱/۱ و ترکمنستان ۲/۴ می‌باشد. بنابراین بعد از پاکستان به ترتیب: ترکیه، آذربایجان، ایران و قزاقستان از نظر تعداد کالاهای وارداتی قرار دارند.

۵- تفاوت تعداد کالاهای وارداتی ایران نسبت به کالاهای صادراتی آن ۲ بوده در صورتی که تفاوت بین کالاهای وارداتی ترکیه نسبت به کالاهای صادراتی آن ۳ است. بنابراین تفاوت مزبور بین دو کشور ناچیز بوده ولی ارقام مطلق کالاهای وارداتی و صادراتی ترکیه به مراتب از ایران بیشتر می‌باشد.

۲-۲. توزیع کالاهای کشاورزی وارداتی

تعدادی از محصولات وارداتی در بین اعضای اکو وجود دارد که در داخل تولید می‌شوند، ولی به علت احتیاجات روزافزون، تولید داخلی نمی‌تواند تقاضای مصرفی را تامین کند. از این رو، کشورها این محصولات را واردات می‌کنند. این کالاها برحسب میزان واردات و سهم آنها در تولید داخلی در جدول (۱) نوشته شده‌اند. از طرف دیگر، تعدادی از محصولات وارداتی وجود دارد که امکان تولید آنها در داخل نمی‌باشد. بدین جهت کشورهای عضو کمبود تولید داخلی را توسط واردات برطرف می‌کنند تا جوابگوی تقاضای مصرفی داخلی باشند. این کالاها برحسب میزان واردات در جدول (۲) درج شده‌اند. با ملاحظه اطلاعات مندرج در جداول (۱) و (۲) می‌توان نتایج زیر را گرفت.

- ۱- براساس جدول (۱) کشورهای واردکننده نسبت به اقلام گوناگون محصولات کشاورزی یکسان توزیع نشده‌اند. گندم و برنج را به ترتیب ۹ و ۸ کشور وارد می‌کنند. در صورتی که هر یک از کالاهای ذرت، سیب‌زمینی و جو را به ترتیب ۷، ۶ و ۵ کشور عضو باید از خارج وارد کنند زیرا تولید داخلی کفاف رفع نیازهای داخلی را نمی‌کند. روغن پنبه کالایی است که توسط ۴ کشور عضو اکو وارد می‌شود در صورتی که هر کدام از اقلام محصولات کشاورزی نظیر: انگور، سایر سبزیجات، سیب‌درختی و سایر میوه‌جات را فقط ۳ کشور وارد می‌کند. سایر دانه‌های روغنی،

گوجه‌فرنگی، سایر حبوبات و گندم سیاه را فقط ۲ کشور وارد می‌کند. تعداد بی‌شماری از محصولات کشاورزی نظیر: روغن زیتون، چغندر قند، لوبیا، فلفل فرنگی، ریشه‌های گیاهی، ارزن و دانه کنجد وجود دارند که هر کدام را یک کشور وارد می‌کند. بنابراین به ترتیب: گندم، برنج، ذرت، سیب‌زمینی و جو از مهمترین اقلام محصولات وارداتی اعضای اکو به‌شمار می‌روند.

۲- کشورهایی مانند: افغانستان، قزاقستان، قرقیزستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان نمی‌توانند کالای چای را در داخل تولید کنند و مجبورند وارد نمایند (جدول ۲) و فقط کشورهای آذربایجان و ایران با وجود داشتن تولید داخلی از وارد کنندگان چای محسوب می‌شوند (جدول ۱). تعداد ۵ کشور با وجود داشتن تولید داخلی واردکننده عمده شکر خام می‌باشند. این کشورها شامل: افغانستان، ایران، قزاقستان، قرقیزستان و ازبکستان می‌باشد (جدول ۱) در صورتی که کشورهای آذربایجان، تاجیکستان و ترکمنستان از وارد کنندگان عمده شکر خام هستند زیرا در داخل نمی‌توانند آن را تولید کنند (جدول ۲).

۳- ۱۰ کشور عضو اکو روغن آفتابگردان را وارد می‌کنند که ۵ کشور افغانستان، ایران، قزاقستان، پاکستان و ترکیه در داخل تولید کرده (جدول ۱) و ۵ کشور آذربایجان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان آن را در داخل تولید نمی‌کنند (جدول ۲). روغن سویا را ۹ کشور عضو وارد می‌کنند که ۴ کشور ایران، پاکستان، ترکیه، ازبکستان تولید داخلی (جدول ۱) و ۵ کشور افغانستان، آذربایجان، قرقیزستان، تاجیکستان و ترکمنستان تولید داخلی ندارند (جدول ۲). کالایی نظیر سایر روغن گیاهی نباتی توسط ۷ کشور عضو اکو وارد می‌شود. کشورهای افغانستان و قزاقستان و ترکیه سایر روغن‌های نباتی را تولید می‌کنند (جدول ۱۱) در صورتی که تنها کشور ازبکستان است که آن را تولید نمی‌کند (جدول ۲).

۴- کالایی که از واردات مهم کشورهای اکو به‌شمار می‌رود کاکائو است که به علت عدم تولید داخلی آن توسط ترکیه، آذربایجان، ایران، قزاقستان، پاکستان و ازبکستان وارد می‌گردد و کشورهای ایران، قرقیزستان، پاکستان، ترکیه و افغانستان روغن نخل

خرما وارد می‌کنند زیرا تولید داخلی ندارند (جدول ۲).

۲-۳. توزیع کالاهای کشاورزی صادراتی

برای شناسایی کالاهای کشاورزی صادراتی در بین اعضای اکو اطلاعات لازم در جدول (۳) جمع‌آوری شده است که آن را مورد بررسی قرار می‌دهیم. طبق جدول (۳) اعضای اکو ۴۰ نوع محصول کشاورزی صادراتی دارند که در داخل تولید می‌کنند. از بین محصولات صادراتی پیاز را ۷ کشور ایران، قزاقستان، قرقیزستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکیه و ازبکستان صادر می‌کنند. تعداد ۴ نوع کالا وجود دارد که هر کدام را ۶ کشور صادر می‌کنند و کشورهای ایران، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکیه و ازبکستان سایر سبزیجات؛ کشورهای افغانستان، ایران، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکیه و ازبکستان سیب درختی؛ کشورهای افغانستان، ایران، پاکستان، تاجیکستان، ترکیه و ازبکستان سایر میوه‌جات و کشورهای آذربایجان، ایران، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکیه و ازبکستان گوجه‌فرنگی را صادر می‌کنند. انگور را ۵ کشور افغانستان، ایران، تاجیکستان، ترکیه و ترکمنستان صادر می‌کنند. تعداد ۳ نوع محصول وجود دارد که هر یک را ۴ کشور صادر می‌کنند سبب‌زمینی را کشورهای ایران، قرقیزستان، پاکستان و ترکیه؛ روغن پنبه را کشورهای آذربایجان، ترکیه، ترکمنستان، ازبکستان؛ ریشه‌های گیاهی را کشورهای افغانستان، آذربایجان، ایران و ترکیه صادر می‌کنند. محصولات دانه کنجد، عسل، سایر حبوبات، پرتغال و سایر دانه‌های روغنی هر کدام توسط ۳ کشور صادر می‌شوند. کشورهای قرقیزستان، ترکیه و ازبکستان کالای سایر دانه‌های روغنی؛ کشورهای ایران، پاکستان و ترکیه پرتغال؛ کشورهای افغانستان، ایران و ترکیه سایر حبوبات؛ کشورهای ایران، پاکستان و ترکیه کالای عسل و کشورهای ایران، افغانستان، و پاکستان دانه کنجد را صادر می‌کنند. تعداد ۱۲ نوع کالا مانند: جو صحرایی، ارزن، برنج، جو، خرما، سایر ادویه‌جات، سایر شیرینی، گریپ فروت، لوبیا، شکر خام، لیمو و سایر مرکبات وجود دارند که هر یک را دو کشور صادر می‌کند که در جدول (۳) ملاحظه می‌شود. صادرکننده ذرت، تخم کلم قمری، سایر غلات، گندم و گندم سیاه کشور قزاقستان است و صادرکننده چای، دانه زیتون، فلفل فرنگی، روغن زیتون فقط و فقط کشور ترکیه است. صادرکننده

موز کشور پاکستان، روغن ذرت کشور ازبکستان و چغندر قند کشور آذربایجان است.

۳. شناسایی اقلام محصولات کشاورزی جهت تجارت در بین اعضای اگو

۳-۱. بررسی وضعیت تجاری اقلام محصولات کشاورزی در درون هر عضو

وضعیت تجاری اقلام محصولات کشاورزی افغانستان در جدول (۱) نشان داده شده است که در آن میزان واردات محصولات کشاورزی نظیر: انگور و سایر حبوبات بیشترین سهم صادرات را به خود اختصاص می‌دهند (جدول ۲). میزان تولید ذرت و سایر سبزیجات دارای تعادل تجاری بوده، رقم بالاتری را نشان می‌دهند (جدول ۴). در افغانستان کالاهایی نظیر: دانه پنبه، نیشکر، ارزن ودانه آفتابگردان بیشتر به منظور مصرف داخلی تولید می‌شوند و در صنایع غذایی مورد استفاده واقع می‌شوند (جدول ۵).

در ترازنامه اقلام محصولات کشاورزی آذربایجان کالاهایی نظیر: گندم، برنج و سیب‌زمینی، سایر سبزیجات، پرتغال و سایر میوه‌جات وجود دارند که از نظر میزان واردات و سهم آن در تولید داخلی در بین کالاهای کشاورزی وارداتی رقم بیشتری را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۱) و کالای شکر خام به دلیل عدم تولید در داخل میزان واردات قابل توجهی دارد (جدول ۲). کالاهای گوجه فرنگی و چغندر قند سهم صادراتی بیشتری در مقایسه با بقیه کالاهای صادراتی را در آذربایجان دارا می‌باشند (جدول ۳). آذربایجان در تولید دانه پنبه و پیاز در شرایط تعادل تجاری می‌باشد (جدول ۴).

محصولات کشاورزی ایران از لحاظ وضعیت تجاری در جدول (۱) ارائه شده است که در آن کالاهایی نظیر: گندم، ذرت، برنج، شکر خام، روغن سویا، روغن آفتابگردان، موز، دانه روغن سویا از نظر میزان واردات و سهم آن در تولید داخلی از بقیه کالاهای کشاورزی مبادله‌ای وارداتی رقم بیشتری را دارند. کالاهایی نظیر: سیب‌درختی، گوجه‌فرنگی، ریشه‌های گیاهی، خرما، سایر سبزیجات، سایر میوه‌جات (پسته) از لحاظ میزان صادرات نسبت به بقیه کالاهای صادراتی دارای رقم بالاتری می‌باشد (جدول ۳). ایران در تولید کالاهایی مانند: دانه بادام زمینی، سایر دانه‌های روغنی، روغن پنبه و فلفل فرنگی دارای تعادل تجاری در حساب بازرگانی خود می‌باشد و مقدار تولید روغن

پنبه از بقیه به مراتب بیشتر می‌باشد (جدول ۴) در ایران ۳ قلم از کالاها مانند: نیشکر، چغندر قند، دانه پنبه جهت مصرف در صنایع قند، روغن و صنایع نساجی تولید می‌شود (جدول ۵) . از ارقام جدول (۱) در مورد محصولات کشاورزی قزاقستان ملاحظه می‌شود محصولاتی نظیر: شکرخام، روغن آفتابگردان، روغن تخم کلم قمری، روغن پنبه، سایر دانه‌های روغنی، سایر روغن‌های گیاهی، سایر میوه‌جات در حدود بیش از ۴۰ درصد تولید آنها را واردات تشکیل می‌دهد. کالاهایی نظیر: گندم، برنج، جو، گندم سیاه، سایر غلات، پیاز میزان صادرات بالایی داشته و نیز سهم صادرات در تولید رقم قابل توجهی را دارا می‌باشد (جدول ۳). محصولات کشاورزی مبادله‌ای که قزاقستان در تجارت آنها تعادل تجاری دارد شامل: عسل، لوبیا، نخودفرنگی، سایر حبوبات، دانه آفتابگردان و سیب‌درختی است که از میان آنها میزان تولید دانه آفتابگردان و سیب‌درختی ارقام قابل توجهی دارند (جدول ۴). کالاهایی نظیر: دانه سویا، بادام زمینی و دانه پنبه در قزاقستان جهت مصرف داخلی و استفاده در صنایع تولید می‌شوند (جدول ۵) به‌طور کلی قزاقستان در صادرات گروه غلات توان صادراتی قابل ملاحظه‌ای دارد.

مطابق جدول (۱) در قرقیزستان کالاهایی نظیر: شکرخام، گندم، برنج و روغن پنبه از نظر سهم واردات در کل تولید از بقیه اقلام محصولات کشاورزی وارداتی رقم بالایی دارند. کالاهایی نظیر: پیاز، سیب‌درختی، سایر سبزیجات و گوجه‌فرنگی از نظر سهم صادرات در کل تولید از بقیه کالاهای صادراتی رقم بیشتری را دارند (جدول ۳). قرقیزستان در تولید کالایی مانند: گندم سیاه، عسل و سایر میوه‌جات در شرایط تعادل تجاری می‌باشد (جدول ۴). میزان تولید چغندر قند و جو بیشترین سهم را در بین کالای کشاورزی غیرمبادله‌ای به‌خود اختصاص داده‌اند (جدول ۵).

در پاکستان محصولاتی نظیر: گندم، لوبیا، نخود فرنگی، سایر حبوبات، ریشه‌های گیاهی، دانه روغن سویا، نارگیل، سایر دانه‌های روغنی، روغن سویا، سایر سبزیجات، انگور، سایر ادویه جات و فلفل از نظر میزان واردات و سهم آن در کل تولید نسبت به بقیه کالاهای وارداتی رقم بالایی را دارند (جدول ۱). محصولات وارداتی روغن نخل خرما و چای در داخل پاکستان تولید نمی‌شوند (جدول ۲). دو محصول عمده برنج و شکرخام

بیشترین سهم صادراتی را در پاکستان به خود اختصاص داده است (جدول ۳) و نیز سهم صادرات در کل تولید داخلی محصولات عسل و دانه کنجد از بقیه کالاهای صادراتی بیشتر است (جدول ۳). از میان محصولاتی که پاکستان در حساب جاری خود دارای تعادل تجاری می‌باشد میزان تولید کالای دانه پنبه از بقیه کالاها بیشتر می‌باشد (جدول ۴). محصولاتی نظیر: نیشکر، چغندر قند و شکر خام جهت مصرف در صنایع غذایی تولید می‌شوند و جزو کالاهای غیرمبادله‌ای محسوب می‌شوند و از میان آنها میزان تولید نیشکر از بقیه به مراتب بیشتر است (جدول ۵).

در تاجیکستان محصولات کشاورزی وارداتی که در داخل تاجیکستان تولید می‌شوند و از نظر میزان واردات و سهم آن در کل تولید دارای رقم قابل توجهی هستند شامل: گندم، برنج و روغن پنبه و سیب‌زمینی می‌باشد (جدول ۱). غیر از این محصولات تاجیکستان در مورد محصولاتی نظیر: روغن سویا و شکر خام از واردکنندگان عمده به‌شمار می‌رود (جدول ۲). محصولات عمده صادراتی تاجیکستان شامل: سیب‌درختی و پیاز می‌باشد (جدول ۳) و از نظر تولید ذرت و جو تاجیکستان در شرایط خود کفا است (جدول ۴) و کالای دانه پنبه را به قصد مصرف داخلی تولید می‌کند (جدول ۵). اطلاعات راجع به وضعیت تجاری اقلام محصولات کشاورزی ترکیه در جدول (۱) آورده شده است. ترکیه از لحاظ تجارت محصولات کشاورزی در بین اعضای اکو موفق‌ترین کشور می‌باشد. تنها محصول چغندر قند با هدف استفاده در صنایع غذایی تولید داخلی دارد (جدول ۵). محصولاتی نظیر: گندم، برنج، ذرت، دانه روغن سویا، گندم سیاه، ارزن، سایر غلات، دانه آفتابگردان، دانه کنجد، روغن سویا، روغن آفتابگردان، روغن تخم کلم قمری، روغن ذرت، موز و خرما دارای سهم واردات در کل تولید داخلی بیش از ده درصد می‌باشد. بدین ترتیب ترکیه با وجود تولید داخلی در این محصولات ظرفیت وارداتی نسبتاً بالایی را دارد (جدول ۱). سهم صادرات در تولید داخلی محصولاتی نظیر: شکر خام، لوبیا، سایر شیرینی جات، سایر حبوبات، ریشه‌های گیاهی، سایر دانه‌های روغنی، روغن زیتون، پرتغال، لیمو، گریپ فروت، سایر مرکبات، سیب‌درختی، انگور، سایر میوه‌جات، فلفل فرنگی و سایر ادویه‌جات بیش از ده درصد است که بدین ترتیب ترکیه در

صادرات محصولات نیز سهم بیشتری دارد (جدول ۳). ترکیه در تولید محصولات مانند: روغن کنجد، نخود فرنگی و سایر نشاسته‌ها شرایط و وضعیت تعادل تجاری دارد (جدول ۴). همان طوری که جدول (۱) نشان می‌دهد ترکمنستان از واردکنندگان عمده محصولات کشاورزی در میان اعضای اکو می‌باشد. محصولات عمده وارداتی در ترکمنستان شامل: گندم، سیب‌درختی، سیب‌زمینی و ذرت می‌باشد که سهم میزان واردات در کل تولید داخلی بیشتر می‌باشد. محصولات نظیر: شکرخام، چای و پرتغال در داخل ترکمنستان تولید نشده و از خارج وارد می‌شوند (جدول ۲). ترکمنستان فقط کالای روغن پنبه را صادر می‌کند (جدول ۳) و در مورد کالاهایی مانند: عسل، گوجه فرنگی و پیاز تعادل تجاری در تراز بازرگانی خود دارد (جدول ۴). دو محصول دانه پنبه و انگور در ترکمنستان از کالاهای غیرمبادله‌ای محسوب می‌شود و تولید آنها برای مصرف داخلی است (جدول ۵). از میان کالاهای صادراتی در ازبکستان، میزان صادرات و سهم صادرات در کل تولید داخلی کالاهایی نظیر: سایر دانه‌های روغنی، روغن پنبه، پیاز، سایر سبزیجات، سیب‌درختی، انگور و سایر میوه‌جات ارقام قابل توجهی دارند (جدول ۳). میزان تولید دو محصول دانه پنبه و چغندر قند در ازبکستان به مراتب بالا بوده که جهت مصرف داخلی تولید می‌شوند (جدول ۵). از میان کالاهای مبادله‌ای و خودکفا میزان تولید جو از بقیه به مراتب بیشتر است (جدول ۴).

۲-۳. بررسی امکان توسعه تجارت محصولات کشاورزی در بین اعضای اکو

امکان تجارت در مورد برخی از اقلام محصولات کشاورزی بین اعضای اکو وجود دارد. برای شناسایی این امکان جدول (۷) را تنظیم کردیم که ارقام سطری و ستونی آن را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهیم:

ستون اول این جدول اسامی اقلام گوناگون محصولات کشاورزی است که تعداد آنها ۳۹ قلم می‌باشد. در این جدول مجموع ارقام هر سطر ۱۰ است که نشان‌دهنده تعداد اعضای اکو می‌باشد. هر قلم از محصولات کشاورزی از نظر سطری از ۶ جنبه متفاوت مورد توجه قرار گرفته‌اند. در ستون دوم تعداد صادرکنندگان اعضای اکو قرار دارد که دارای مازاد تجاری هستند و اگر کشوری مقدار صادرات کمتری نسبت به واردات داشته باشد با

کسری تجاری روبرو می‌شود که جزو کشورهای واردکننده قلمداد می‌گردد. در ستون سوم تعداد کشورهای واردکننده محصولات کشاورزی نوشته شده است که با وجود داشتن تولید داخلی در تجارت جهانی کسری تجاری دارند. در ستون چهارم، محصولات کشاورزی نوشته شده‌اند که کشورهای مورد نظر در داخل قادر به تولید آن کالاها نبوده و دارای کسری تجاری هستند. بنابراین کشورهای واردکننده را از نظر توانایی تولید داخلی از یکدیگر جدا کردیم. هدف از این تفکیک این بوده است که بتوانیم موضوع خودکفایی و خوداتکایی را برای کشورهای واردکننده که قابلیت تولید کالاهای کشاورزی را در داخل دارند، مشخص کنیم. تعدادی از کشورهای عضو اگو اقلام گوناگون محصولات کشاورزی را صادر و وارد می‌کنند و در هر زمان تعادل تجاری دارند. این کشورها که در ستون ۵ نوشته شده‌اند را تحت عنوان کشورهای خوداتکا نامگذاری کردیم. هدف برخی از کشورهای عضو اگو از تولید کالاهای کشاورزی، مصرف داخلی است و توجه به صادرات و واردات آن ندارند. این کشورها را که با هدف مصرف داخلی کالاهای کشاورزی تولید می‌کنند در ستون ششم قرار دادیم. کشورهایی که برخی از اقلام محصولات کشاورزی را برای آنها ناشناخته اعلام کردیم در ستون هفتم و کشورهایی که برخی از اقلام محصولات کشاورزی در ترازنامه کالایی آنها حذف شده‌اند، در ستون هشتم ذکر شده است. هر سطر جدول (۷) نشان می‌دهد که یک قلم از محصولات کشاورزی برحسب این که جزو کالای وارداتی (کسری تجاری)، صادراتی (مازاد تجاری)، خودکفا (تعادل تجاری)، غیرمبادله‌ای، ناشناخته و حذف شده در ترازنامه کالایی، چگونه بین کشورهای عضو توزیع شده است. به‌عنوان مثال گندم را ۹ کشور وارد کرده و فقط قزاقستان آن را صادر می‌کند. در صورتی که تخم کلم قمری در ترازنامه کالایی پنج کشور حذف شده، در ترازنامه کالایی دو کشور ناشناخته (از نظر عناصر تشکیل‌دهنده، عرضه و تقاضا) می‌باشد، تعداد یک کشور آن را صادر و تعداد دو کشور آن را وارد می‌کند.

به‌طور کلی با استفاده از جدول (۷) می‌توان نتایج زیر را گرفت:

۱. تعداد هفت کشور عضو اگو در داد و ستد عسل در بازار جهانی تعادل تجاری

- دارند در واقع بین صادرات و واردات آن تساوی برقرار می‌باشد. از این لحاظ این هفت کشور به کشورهای دیگر وابستگی ندارند.
۲. کالای چغندر قند کالایی است که شش کشور عضو آکو آن را برای مصرف داخلی تولید می‌کنند و تنها یک کشور مازاد تجاری و یک کشور دیگر کسری تجاری دارند و دو کشور دیگر هم وجود دارند که در ترازنامه کالایی آنها چغندر قند به علت عدم وجود اطلاعات حذف شده است.
۳. مشکل عمده اعضای آکو تهیه گندم است. غیر از قزاقستان ۹ کشور دیگر با وجود داشتن تولید داخلی، وارداتی بیشتر از صادرات دارند.
۴. برنج کالایی است که هشت کشور عضو آکو آن را با توجه به تولید داخلی از کشورهای دیگر وارد می‌کنند در مقابل، در درون آکو دو کشور این کالا را صادر می‌کنند و مازاد تجاری دارند.
۵. کالای دیگری که در بازار بین‌المللی از جهت داد و ستد برای اعضای آکو حائز اهمیت است، شکر خام می‌باشد. هشت کشور عضو آکو این کالا را وارد می‌کنند که پنج کشور در داخل مقداری از آن را تولید می‌کنند، در صورتی که سه کشور دیگر قابلیت تولید داخلی ندارند. در مقابل کشورهای واردکننده فقط دو کشور است که در رابطه تجاری شکر خام مازاد داشته و صادرکننده شکر خام محسوب می‌شوند.
۶. کالای دیگری که از اقلام وارداتی عمده اعضای آکو به‌شمار می‌رود چای می‌باشد که یک کشور به علت داشتن مازاد تجاری صادرکننده می‌باشد و ۹ کشور به‌خاطر کسری تجاری از واردکنندگان عمده به‌شمار می‌روند.
۷. ذرت کالای دیگری است که هفت کشور عضو آکو با وجود داشتن تولید داخلی در تجارت خارجی با کسری مواجه هستند که به‌خاطر نیاز داخلی، واردات بیشتری از صادرات دارند. در مقابل فقط یک کشور صادرکننده ذرت در بین اعضای آکو وجود دارد که صادرات آن از واردات بیشتر است. در درون آکو دو کشور است که در تجارت خارجی ذرت دارای تعادل بازرگانی می‌باشد و مقدار صادرات و

واردات آن با هم برابر است. در اگو یک کشور کالاهایی نظیر: روغن ذرت، تخم کلم قمری، موز و سایر غلات را صادر می‌کند و در مقابل کشورهای واردکننده به ترتیب چهار کشور، دو کشور، پنج کشور و سه کشور می‌باشند و در بین کشورهای واردکننده تعدادی نیز این کالاها را در داخل تولید نمی‌کنند. به‌عنوان مثال از کشورهای واردکننده دو کشور سایر غلات، سه کشور روغن ذرت، یک کشور تخم کلم قمری و سه کشور موز را در داخل تولید نمی‌کنند. در مورد این کالاها اطلاعات و مشخصات زیادی در ترازنامه کالایی غذای کشورهای دیگر وجود ندارد، حتی کالاهای کشاورزی نظیر: سایر غلات، روغن ذرت، تخم کلم قمری و موز به ترتیب در ترازنامه کالایی پنج کشور، چهار کشور، پنج کشور و سه کشور وجود ندارد بنابراین به‌علت کمبود اطلاعات امکان تعیین رابطه تجاری بین کشورها و این که کدام کشور می‌تواند واردات کشور دیگر را جبران نماید وجود ندارد.

۸. تعدادی از کالاهای کشاورزی وجود دارد که صادرکنندگان آن از واردکنندگان بیشتر است. این کالاها شامل: گریپ فروت، لوبیا، ارزن، دانه کنجد، جو صحرائی، لیمو، انواع لیمو و دانه زیتون می‌باشد. این کالاها در ترازنامه کالایی اکثر کشورها مشخصات و ویژگی‌های تجاری را ندارند، به‌عنوان مثال در ترازنامه کالایی چهار کشور گندم سیاه، در دو کشور ارزن، در پنج کشور گریپ فروت، در چهار کشور لوبیا، در شش کشور دانه کنجد، در ۹ کشور انواع لیمو، در چهار کشور فلفل فرنگی و در پنج کشور دانه زیتون حذف شده‌اند. بنابراین به‌علت فقدان اطلاعات کافی نمی‌توان مازاد تولید کشوری را تعیین کرد که بتواند نیاز کشور دیگری را با داشتن مازاد جبران کند.

جمع‌بندی و ملاحظات

با بررسی اقلام گوناگون محصولات کشاورزی برحسب واردات و صادرات و سهم آنها در تولید داخلی می‌توان نتایج متعددی را در ارتباط با امکان توسعه تجارت

محصولات کشاورزی در بین اعضای اکو به دست آورد.

(۱) کالاهایی نظیر: گندم، ارزن، برنج، ذرت، تخم کلم قمری، روغن ذرت، گندم سیاه و سایر غلات را تنها کشور قزاقستان صادر می‌کند. روغن زیتون و چای را ترکیه، موز را پاکستان، چغندر قند را آذربایجان، سایر شیرینی و شکرخام را پاکستان و ترکیه، خرما را ایران و پاکستان، سایر مرکبات و سایر ادویه‌جات، لوبیا و گریپ فروت را ایران و ترکیه صادر می‌کنند.

(۲) غیر از قزاقستان بقیه اعضای اکو واردکنندگان اصلی گندم می‌باشند. با توجه به اینکه امکان تجارت برنج و شکرخام بین کشورهای واردکننده و صادرکننده در درون اکو متعادل نمی‌باشد، کشورهای قزاقستان و پاکستان در مبادله برنج و کشورهای پاکستان و ترکیه در تجارت شکرخام دارای مازاد تجاری هستند. برای این کشورها جبران افزایش واردات این کالاها مشکل می‌باشد به طوری که در مورد کالای شکر خام کشورهای آذربایجان، تاجیکستان و ترکمنستان قابلیت تولید داخلی ندارند و وابستگی آنها جهت دستیابی به کالای شکرخام در آینده بیشتر می‌گردد.

(۳) کالای ذرت را کشورهای آذربایجان، ایران، قرقیزستان، پاکستان، ترکیه، ترکمنستان و ازبکستان با وجود تولید داخلی وارد کرده و دو کشور افغانستان و تاجیکستان آن را با هدف مصرف داخلی تولید می‌کنند. در بین اعضای اکو تنها کشور قزاقستان صادرکننده ذرت است. پس نتیجه می‌گیریم که کشورهای واردکننده ذرت در اکو قادر به حل مشکل بین خود نیستند. بنابراین از نظر واردات ذرت به کشورهای خارج از منطقه نیاز دارند. کشورهای ایران، قزاقستان، قرقیزستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکیه و ازبکستان صادرکنندگان پیاز هستند و کشورهای آذربایجان و ترکمنستان در تجارت پیاز دارای تعادل تجاری می‌باشند. بنابراین برخی از اعضای اکو مازاد تولید داخلی خود را به کشورهای خارج از منطقه اکو صادر می‌کنند.

(۴) کاکائو از جمله کالاهایی است که اعضای اکو به علت عدم تولید داخلی آن را

صادر نمی‌کنند و کشورهای ترکیه، آذربایجان، ایران، قزاقستان، قرقیزستان، ترکمنستان، ازبکستان آن را وارد می‌کنند و چون این کالا با خصوصیات زندگی مردم این کشورها ارتباط زیادی ندارد سهم آن در مخارج زندگی ناچیز بوده و گروه خاصی از جامعه طرفدار مصرف این کالا می‌باشند.

در صورتی که مصرف کالایی مثل چای را ۹ کشور عضو اکو از طریق واردات تأمین می‌کنند و تنها کشورهای ایران و آذربایجان در داخل آن را تولید می‌کنند و کشورهای نظیر: افغانستان، قزاقستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان تولید داخلی ندارند. ولی تولید چای کشور ترکیه بیشتر بوده در نتیجه مازاد تجاری دارد و از این رو بخشی از آن را به کشورهای دیگر صادر می‌کند.

(۵) در بین اعضای اکو گروه روغن‌های نباتی و گیاهی و محصولات دانه‌های روغنی از لحاظ مصرف اهمیت بیشتری دارند. به‌عنوان مثال، کلیه اعضای اکو از واردکنندگان عمده روغن آفتابگردان در جهان هستند و از بین ۹ کشور واردکننده روغن سویا، کشورهای افغانستان، آذربایجان، قرقیزستان، تاجیکستان و ترکمنستان قادر به تولید داخلی آن نیستند در صورتی که کشورهای نظیر: ایران، پاکستان، ترکیه و ازبکستان آن را در داخل تولید کرده و تنها کشور قزاقستان است که روغن سویا را به‌منظور مصرف داخلی تولید می‌کند. به‌عنوان جمع‌بندی می‌توان گفت تمام کشورهای عضو اکو از لحاظ تقاضا و مصرف روغن‌های نباتی و گروه محصولات دانه‌های روغنی به کشورهای صادرکننده وابسته‌اند و اعضا نمی‌توانند نیازهای داخلی خود را به‌وسیله تولید داخلی برطرف سازند و همچنین امکان توسعه تجارت درون منطقه‌ای آن را ندارند.

توصیه‌های سیاستی

از نتایج بیان شده استفاده کرده و برخی از توصیه‌های سیاستی را در جهت توسعه تجارت در درون منطقه اکو به‌طور خلاصه ارائه می‌دهیم:

(۱) همان‌طوری که ذکر شد غیر از کشور قزاقستان که صادرکننده عمده گندم در

جهان است بقیه اعضای اکو واردکننده اصلی آن می‌باشند. کشورهای واردکننده گندم در درون اکو نمی‌توانند گندم مورد نیاز خود را به وسیله تجارت درون منطقه‌ای تأمین کنند. زیرا قزاقستان با صادرات گندم نیازهای داخلی خود را برطرف می‌کند. اگر کشورهای دیگر منطقه بتوانند واردات گندم خود را از قزاقستان تأمین کنند و در مقابل نیازهای قزاقستان را در مورد کالاهای دیگر جبران نمایند این سیاست تا اندازه‌ای می‌تواند فشار وارداتی ۹ کشور عضو اکو را کاهش دهد. گندم از نظر بین‌المللی یک کالای استراتژیک به حساب می‌آید. هدف اساسی اکثر کشورها تهیه گندم و فرآورده‌های حاصل از آن برای خود می‌باشد. تقاضای گندم ارتباط مستقیمی با افزایش جمعیت دارد و گندم به‌عنوان نهاده در تولید کالاهای مصرفی جامعه به کار می‌رود. بنابراین سیاست خودکفایی در مورد تهیه گندم یکی از سیاست‌های ملی دولت هر کشور است و در نتیجه لازم است کشورهای اکو تلاش کنند با افزایش تولید داخلی سهمی از واردات خود را تأمین نموده که این امر مستلزم سیاست‌های حمایتی در این کشورهاست.

(۲) به علت عدم تولید در داخل در بین اکثر کشورهای عضو اکو، اقلام گروه‌های محصولات کشاورزی روغن‌های نباتی و گیاهی و نیز دانه‌های روغنی سهم قابل توجهی از واردات این کشورها را به خود اختصاص می‌دهد. افزایش مصرف داخلی این کالاها که احتمال آن در آینده بیشتر است این کشورها را با کسری تراز پرداخت‌ها برای تأمین این گروه از کالاها مواجه خواهد کرد. اگر در بازار جهانی قیمت این دو گروه از محصولات کشاورزی افزایش یابد باعث می‌شود که کشورهای عضو اکو مبلغ هنگفتی از منبع ارزی خود را جهت وارد کردن آنها اختصاص دهند. از آن جایی که این دو گروه از محصولات کشاورزی از نظر مصرف و تقاضا رابطه مثبتی با افزایش جمعیت و تغییر در بنیان ابعاد خانواده و افزایش جمعیت شهری نسبت به جمعیت روستایی دارند، افزایش قیمت آنها سهم واردات را در تراز پرداخت‌ها افزوده و موجب کاهش در ذخیره منابع ارزی کشور می‌گردد. با توجه به این که اکثر محصولات کشاورزی در سبد مصرفی مخارج

افراد جامعه با نسبت‌های متفاوت ترکیب می‌شوند، به‌نظر می‌رسد سهم این دو گروه از محصولات کشاورزی در این سبد چشمگیر باشد. از طرف دیگر، مخارج تأمین سبد مصرفی محصولات کشاورزی بخش عمده‌ای از مخارج زندگی افراد این جوامع را در برمی‌گیرد. اگر نتوان امکان جایگزینی را برای این دو گروه از محصولات کشاورزی در مخارج مصرفی سبد مزبور پیدا کرد با کمبود آنها، فشار بر طبقه مصرف‌کننده افزایش یافته و رفاه جامعه را تحت‌الشعاع خود قرار خواهد داد. موضوع قابل توجه این است که این دو گروه کالا به اشکال مختلف به‌صورت نهاده در تولید و تکمیل کالاهای دیگر در جامعه بکار می‌روند و افزایش مصرف کالاهای حاصله از تغییر و تبدیل این دو گروه از محصولات کشاورزی تقاضای نهاده آنها را افزایش می‌دهد و در نتیجه هزینه متوسط در صنایع تبدیلی بیشتر خواهد شد. بنابراین، به‌طور کلی اکثر کشورهای عضو اکو از لحاظ دسترسی و تهیه کالاهای وارداتی به کشورهای صادرکننده نیاز دارند و در درون خود نمی‌توانند مشکلات وارداتی را از بین ببرند و لذا برای بهبود روابط تجاری و تسهیل شرایط و مقررات وارداتی لازم است اعضای اکو اقدامات اساسی در زمینه حذف و تعدیل سیاست‌های تعرفه‌ای و گمرکی را انجام دهند. تعدادی از اعضای اکو در تجارت خارجی برخی از اقلام محصولات کشاورزی نظیر عسل در وضعیت تعادل تجاری به سر می‌پرند. اگر تدابیر مناسبی اتخاذ گردد و در آینده صادرات این کشورها نسبت به واردات آنها پیشی بگیرد در این صورت کالای عسل یکی از منابع عمده ذخیره ارزی شده و جزو کالای ارزآور به‌شمار می‌رود. وقتی که صادرات افزایش می‌یابد و سیاست‌های اقتصادی در جهت توسعه صادرات شکل می‌گیرد کشور از مزیت نسبی برخوردار شده و کمک مفیدی به اشتغال در کشور می‌نماید.

(۴) تعدادی از کالاهای کشاورزی در درون اعضای اکو وجود دارد که با هدف مصرف داخلی تولید می‌شوند و اگر سیاست‌های مختلف نهاده‌ای، حمایتی و سرمایه‌گذاری را در مورد تولید این کالاها به کار ببرند در این صورت با افزایش تولید داخلی آنها، صنایع تبدیلی کشاورزی و کالای فرآوری شده توسعه خواهد

یافت.

(۵) تعدادی از اقلام محصولات کشاورزی وجود دارد که اعضای اگو در تولید و فروش آن در بازار بین‌المللی مزیت دارند. محصولات کشاورزی که در درون اگو تعداد صادرکنندگان آنها از واردکنندگان بیشتر است به ترتیب اهمیت عبارتند از: سیب‌درختی، سایر سبزیجات، سایر میوه‌جات، گوجه‌فرنگی و سایر حبوبات. اعضای اگو توانایی صدور این کالاها را به خارج از منطقه خود دارند و در این خصوص لازم است با هدف بازاریابی بین‌المللی محصولات فوق‌الذکر بین اعضا توافق‌نامه‌هایی تنظیم گردد و در جهت کنترل قیمت و توزیع بازار مقررات و قواعدی را وضع کنند و به آنها پایبند باشند تا بتوانند از این مزیت استفاده کرده و در آینده این برتری را حفظ کنند.

منابع

۱. امین امان ا...، مجلسی سهینی (۱۳۶۲)؛ همکاری عمران منطقه‌ای (ار،سی،دی)، دفتر اقتصاد بین‌الملل سازمان برنامه و بودجه، تهران.
۲. پاکدامن، رضا (۱۳۷۵)؛ سازمان همکاریهای اقتصادی (اکو)، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران.
۳. حق جو، ابراهیم (۱۳۷۱)؛ روند شکل‌گیری و عملکرد سازمان همکاری اقتصادی (اکو)، سازمان برنامه و بودجه استان، تهران.
۴. شیخ حسنی، کامبیز (۱۳۷۵)؛ اکو دیدگاه منطقه‌ای، وزارت امور خارجه، تهران.
۵. کریمی، زهره و احمد یزدان پناه (۱۳۷۷)؛ "برآورد آمال و تشابه تجارت میان اعضای اکو و اعضای شورای همکاری خلیج فارس"، خلاصه مقالات همایش گسترش همکاریهای اقتصادی - بازرگانی بین کشورهای اسلامی، بهمن ۱۳۷۷، تهران.
۶. کورال، الهه (۱۳۷۴)؛ نقش اکو و همگرایی منطقه‌ای، رساله دکتری (روابط بین‌الملل) دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، تهران.
۷. فعالیتهای سازمان همکاریهای اقتصادی، وزارت برنامه و بودجه، معاونت امور اقتصادی، دفتر اقتصاد بین‌الملل، ۱۳۶۵، تهران.
۸. معتقدی، قدیر (۱۳۶۸)؛ زمینه‌های همکاری کشورهای عضو اکو (ایران، ترکیه و پاکستان)، دفتر اقتصاد بین‌الملل، سازمان برنامه و بودجه، تهران.

جدول ۱- اقلام محصولات کشاورزی وارداتی با کسری تجاری و با تولید داخلی برحسب واردات و سهم آن در تولید داخلی (ارقام به هزار تن)

محصول	افغانستان		آذربایجان		ایران		قزاقستان		قرقیزستان		پاکستان		تاجیکستان		ترکیه		ترکمنستان		ازبکستان	
	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات
گندم	۱۳۳	۵/۳۹	۵۱۳	۶۴/۹	۴۵۴۱	۴۳/۷۳	-	-	۱۵۲	۱۰/۴۵	۲۵۸۸	۱۴/۸۵	۴۳۵	۱۲۴/۶۴	۱۸۶۳	۱۰/۰۵	۲۳۵	۲۵/۵	۱۸۹۰	۶۱/۵
برنج	۷۸	۳۰/۴۷	۳۳	۵۵۰	۸۱۸	۴۹/۲۵	-	-	۴	۵۷/۱۴	-	-	۱۰	۴۵/۴۵	۲۸۴	۱۵۱/۰۶	۱	۲/۱	۲۱	۸/۱
ذرت	-	-	۲	۵/۷	۱۰۷۳	۱۲۷/۸۹	-	-	۱۳	۶/۲۵	۴	-۰/۳۱	-	-	۷۹۸	۳۷/۳۶	۷	۲۱/۹	۱	-۰/۷
روغن آفتابگردان	۶	۱۵۰	-	-	۲۹۰	۱۷۰۵/۹	۲۳	۱۰۰	-	-	۶	۱۳/۹۵	-	-	۲۱۸	۴۳/۰۸	-	-	-	-
شکر خام	۵۱	۵۱۰۰	-	-	-	۱۲۲/۶۱	۲۳۶	۸۷۴/۰۷	۱۰۰	۳۴۴/۸	-	-	-	-	-	-	-	-	۳۰۸	۳۰۸
جو	۱	۰/۴۴	۸	۳/۵	۵۰۷	۱۸/۸	-	-	-	-	۲	۱/۲۵	-	-	-	-	۱	۱/۷	-	-
سیب زمینی	۱	۰/۴۳	۳۶	۱۴/۵	-	-	۱۴	۰/۹	-	-	-	-	۱۲	۷/۸۹	-	-	۱۴	۶۰/۹	۱۵۷	۲۶/۳
دانه روغن سویا	-	-	-	-	-	۱۱۱/۵	-	-	-	-	۳۶	۵۱۴/۲۸	-	-	۲۴۶	۴۴۷/۲۷	-	-	-	-
روغن سویا	-	-	-	-	۵۰۸	۱۳۷۳	-	-	-	-	۲۴۱	۳۴۴۲/۹	-	-	۱۵۳	۳۱۲	-	-	۲۱	۲۶۲/۵
روغن پنبه	-	-	-	-	-	-	۷	۴۳/۷۵	۲	۲۵	۲	-۰/۶۲	۱۰	۲۶/۳	-	-	-	-	-	-
روغن تخم کلم قمری	-	-	-	-	-	-	۱	۱۰۰	-	-	۴	۴/۳	-	-	۱۲	۶۰۰	-	-	-	-
سایر روغنهای نباتی و گیاهی	۶	۱۵۰	-	-	-	-	۳۶	۴۵۰	-	-	-	-	-	-	۷	۱۰۰	-	-	-	-
انگور	-	-	۷	۳/۶	-	-	۲	۵/۵۶	-	-	۴۰	۵۴/۰۵	-	-	-	-	۱۳	۷۲/۲	-	-
سیب درختی	-	-	۱۴	۶	-	-	-	-	-	-	۵	-۰/۸۷	-	-	-	-	۱۳	۷۲/۲	-	-
سایر سبزیجات	-	-	۲۲	۶/۶	-	-	-	-	-	-	۹۱	۳/۰۱	-	-	-	-	۴	۱/۳	-	-
پرتقال	۴	۳۳/۳	۱۸	۶۶/۷	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
گوجه فرنگی	-	-	-	-	-	-	۷	۲/۹۴	-	-	۳	۱	-	-	-	-	-	-	-	-
لوبیا	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۵۶	۴۷/۸۶	-	-	-	-	-	-	-	-
موز	-	-	-	-	۱۶۸	۱۲۰۰	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۱۵	۳۴۸/۵	-	-	-	-
نارنگیل	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۵۶	۲۸۰۰	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر میوه جات	-	-	۲۷	۲۶/۷	-	-	۱۹	۴۱/۳	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	۴/۵	-	-

ادامه جدول ۱ -

محصول	افغانستان		آذربایجان		ایران		قزاقستان		قرقیزستان		پاکستان		تاجیکستان		ترکیه		ترکمنستان		ازبکستان	
	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات	درصد از تولید	واردات
چای	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
چغندر قند	-	-	-	-	-	-	۴/۰۴	۱۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر مرکبات	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر دانه‌های روغنی	-	-	-	-	-	-	۴۲/۱	۱۶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر حبوبات	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
دانه آفتابگردان	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
گندم سیاه	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
نخود فرنگی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ریشه‌های گیاهی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
تخم کلم قمری	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
فلفل فرنگی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر ادویه‌جات	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ارزن	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
بادام زمینی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
خرما	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
روغن ذرت	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
دانه کنجد	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
دانه پنبه	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر غلات	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
روغن زیتون	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

مأخذ: نتایج حاصل از پژوهش بر مبنای داده‌های آماری FAO

جدول ۲- میزان واردات اقلام محصولات کشاورزی با کسری تجاری و بدون تولید داخلی

(ارقام به هزار تن)

محصول	افغانستان	آذربایجان	ایران	قزاقستان	قرقیزستان	پاکستان	تاجیکستان	ترکیه	ترکمنستان	ازبکستان
نارگیل	۱	-	۷	-	-	-	-	۱۱	-	-
روغن سویا	۲۷	۱۳	-	-	۴	-	۶	-	۵	-
روغن نخل خرما	۱	-	۵۴	-	۱	۱۰۷۶	-	۱۹۰	-	-
موز	۲	۱	-	۳	-	-	-	-	-	-
چای	۱۹	-	-	۱۴	۳	۱۱۰	۱	-	۱۳	۱۰
سایر غلات	-	۴	-	-	-	-	۲	-	-	-
شکر خام	-	۱۲۶	-	-	-	-	۸۳	-	۶۴	-
سایر شیرینی	-	۱	-	۸	-	-	-	-	-	-
نخودفرنگی	-	۱	۴	-	-	-	-	-	-	-
نشاسته کاسوا	-	-	-	-	-	۵	-	۹۹	-	-
روغن ذرت	-	۱	۲	-	-	۱	-	-	-	-
روغن آفتابگردان	-	۴	-	-	۶	-	۴	-	۳	۱۶
سایر روغنهای نباتی و گیاهی	-	۳	۳۲	-	۱	-	۲	-	-	-
روغن تخم کلم قمری	-	۱	-	-	-	-	۱	-	-	۲
خرما	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-
کاکائو	-	۲	۵	۵	۱	۲	-	۳۹	۱	۲
سایر شکر	-	-	۴	-	-	-	-	-	-	۱
روغن بادام زمینی	-	-	۱	-	-	-	-	۱	-	-
روغن مغز نخل خرما	-	-	۲	۴	-	۱	-	۴۶	-	-
روغن مغز نارگیل	-	-	۴	-	-	-	-	۱۲	-	-
پرتغال	-	-	-	۸	۱	-	-	-	۶	-
غنچه خشک شده	-	-	-	-	-	۱	-	-	-	-
گریب فروت	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	-
سایر مرکبات	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	-
آناناس	-	-	-	۲	-	۲	-	-	-	-
قهوه	-	-	-	۱	-	-	-	۱۵	-	-
تخم کلم قمری	-	-	-	-	-	-	-	۵	-	-
فلفل	-	-	-	-	-	۲	-	۱	-	-
ذرت خوشه‌ای	-	-	-	-	-	-	-	۱۳	-	-
دانه روغن سویا	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۶۹

مأخذ: نتایج حاصل از پژوهش بر مبنای داده‌های آماری FAO

جدول ۳- اقلام محصولات کشاورزی صادراتی توام با مازاد تجاری بر حسب میزان صادرات و سهم آن در تولید داخلی

)
۱
ر
ق
۱
۳
۲
۵
۵
ز
۱
ر
ن
ن
(

محبصول	افغانستان		آذربایجان		ایران		قزاقستان		قرقیزستان		پاکستان		تاجیکستان		ترکیه		ترکمنستان		ازبکستان	
	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات
جو	-	-	-	-	-	-	۳۵/۲۷	۷۶۵	-	-	-	-	-	-	۷/۹۷	۶۳۰	-	-	-	-
جو صحرایی	-	-	-	-	-	-	۱۳/۳۶	۳۱	-	-	-	-	-	-	۳/۸۶	۱۱	-	-	-	-
سیب زمینی	-	-	-	-	-	-	-	-	۲/۳۸	۷۸	-	-	-	-	۲/۷۹	۱۴۳	-	-	-	-
شکر خام	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۳/۷۵	۴۳۵	-	-	۱۴/۱۴	۲۸۵	-	-	-
سایر شیرینی جات	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۰	۵	-	-	۱۰۰	۲۲	-	-	-
عسل	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰۰	۱	-	-	۸/۹۵	۶	-	-	-
لوییا	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۸/۶۴	۴۴	-	-	-	-
سایر حبوبات	۱۵	۲۸/۳	-	-	۴۴	۱۰/۳۵	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۲/۹۹	۳۲۸	-	-	-	-
ریشه‌های گیاهی	۳	۱۶/۷	۵	۸۳	۱۲۲	۲۲/۴۸	-	-	-	-	-	-	-	-	۴۷/۴۵	۳۶۳	-	-	-	-
دانه زیتون	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱/۹۷	۲۰	-	-	-	-
سایر دانه‌های روغنی	-	-	-	-	-	-	-	-	۳۳/۳	۱	-	-	-	-	۷/۴۳	۱۵	-	-	۹	۸۱/۸
روغن پنبه	-	-	۳	۷۵	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۵/۸۵	۱۳	۱	۱/۳	۲۲	۷/۱۴
روغن زیتون	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۴۸/۲۷	۵۶	-	-	-	-
گوجه فرنگی	-	-	۱۳	۵/۶	۱۲۲	۴/۱۷	-	-	۱۱	۱۱	-	-	-	۸/۸۶	۶۳۹	۰/۶۷	۱	-	۱۷	۱/۸
پیاز	-	-	-	-	-	-	-	-	۶۴	۴۲/۴۲	۸۴	۷/۴۵	۹۵	-	۷/۷۵	۱۷۷	۱۰/۲۶	۱۲	۷۷	۵۴/۶
سایر سبزیجات	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۲	۳/۸۹	۳۰	۰/۲۵	۱۶۱	-	۲/۴۷	۳۰۸	۰/۶	۱	۶۵	۳/۴
پرتقال	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۲/۷۶	۶۶	-	۱۵/۵۳	۲۱۱	-	-	-	-
لیمو	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۰/۲۳	۲	-	۳۲/۲۵	۱۲۹	-	-	-	-
گریب فروت	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱/۹	۱	-	۵۷/۴۷	۵۰	-	-	-	-

ادامه جدول ۳-

ت	۹	۸	۷	افغانستان	آذربایجان	ایران	قزاقستان	قرقیزستان	پاکستان	تاجیکستان	ترکیه	ترکمنستان	ازبکستان
---	---	---	---	-----------	-----------	-------	----------	-----------	---------	-----------	-------	-----------	----------

درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات	درصد از تولید	صادرات		
-	-	-	-	۳۳/۳	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	۵/۱۵	۵	-	-	-	-	-	-	سایر مرکبات	
۵/۲۴	۱۹	-	-	۱۰	۲۳۶	۳۰	۲۰	-	-	۶۶/۷	۵۲	-	-	۹/۹۵	۱۹۹	-	-	۴۲۲/۲	۴	-	-	سیب درختی	
۴/۶	۲۱	-	-	۲۳/۵۱	۳۳۸	۷۶/۶	۶	-	-	-	-	-	-	۱۳/۲	۲۸۰	-	-	۳۳/۳	۱۱۰	-	-	انگور	
۱۸/۷۱	۷۳	-	-	۶۵/۵۱	۸۶۳	۶۰/۱	۱	۴/۵۰	۵۸	-	-	-	-	۶/۳۵	۱۳۹	-	-	۳/۲	۸	-	-	سایر میوه‌جات	
-	-	-	-	۷	۱۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	چای
-	-	-	-	۳۰۷	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	فلفل فرنگی
-	-	-	-	۱/۷۵	۲۸	-	-	-	-	-	-	-	-	۵۷/۱۴	۱۶	-	-	-	-	-	-	-	سایر ادویه جات
-	-	-	-	-	-	-	-	۴۱/۰۲	۱۶	-	-	-	-	۱۷/۳۹	۴	-	-	۴/۱۷	۱	-	-	-	دانه کنجد
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۳۹/۵	۱۵	-	-	-	-	-	-	چغندر قند
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۷/۶۹	۳	۱۶/۷	۲	-	-	-	-	-	-	ارزن
-	-	-	-	-	-	-	-	۲/۱۵	۲	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	موز
-	-	-	-	-	-	-	-	۸/۶	۵۰	-	-	-	-	۱۲/۳۳	۱۰۷	-	-	-	-	-	-	-	خرما
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۳۶/۰۴	۲۸۱۹	-	-	-	-	-	-	-	-	گندم
-	-	-	-	-	-	-	-	۳۹/۸۵	۱۷۸۹	-	-	-	۱۹/۰۵	۲۸	-	-	-	-	-	-	-	-	پرنج
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰/۲	۱۵	-	-	-	-	-	-	-	-	درت
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۵۸/۹۷	۲۳	-	-	-	-	-	-	-	-	گندم سیاه
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۲۸/۷۹	۱۹	-	-	-	-	-	-	-	-	سایر غلات
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۵۴/۵	۶	-	-	-	-	-	-	-	-	تخم کلم قمری
۶۰	۳	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	روغن درت

مأخذ: نتایج حاصل از پژوهش بر مبنای داده‌های آماری FAO

جدول ۴- میزان تولید اقلام محصولات کشاورزی توام با تعادل تجاری

(ارقام به هزار تن)

محصول	افغانستان	آذربایجان	ایران	قزاقستان	قرقیزستان	پاکستان	تاجیکستان	ترکیه	ترکمنستان	ازبکستان
ذرت	۳۵۲	-	-	-	-	۲۳۱	۴۲	-	-	-
عسل	۳	۱	-	۳	۲	-	۱	-	۸	۳
دانه زیتون	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر دانه‌های روغنی	۱۴	-	۳	-	-	-	-	-	-	-
روغن پنبه	۸	-	۳۸	-	-	-	-	-	-	-
روغن کنجد	۴	-	-	-	-	۹	-	۱۳	-	-
سایر سبزیجات	۶۱۲	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر مرکبات	۶	-	-	-	-	-	-	-	-	-
گندم سیاه	-	۲	-	-	۳	-	-	-	-	-
جو صحرایی	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-
لوبیا	-	۵	-	۷	-	-	-	-	-	-
پیاز	-	۵۶	-	-	-	-	-	-	۷۱	-
دانه پنبه	-	۹۹	-	-	-	۳۳۴۶	-	-	-	-
سایر حبوبات	-	۶	-	۱	-	-	-	-	-	۱۰
دانه بادام زمینی	-	-	۳	-	-	-	-	-	-	-
فلفل فرنگی	-	-	۳	-	-	-	-	-	-	-
نخود فرنگی	-	-	-	۱۶	-	-	-	۴	-	-
دانه آفتابگردان	-	-	-	۸۱	-	-	-	-	-	-
سیب درختی	-	-	-	۴۹	-	-	-	-	-	-
سایر میوه جات	-	-	-	-	۱۵	-	-	-	-	-
ارزن	-	-	-	-	-	۱۷۷	-	-	-	-
سایر روغن‌ها	-	-	-	-	-	۵	-	-	-	-
سیب زمینی	-	-	-	-	-	۸	-	-	-	-
سایر نشاسته‌ها	-	-	-	-	-	۴۰۰	-	۱	-	-
بادام زمینی	-	-	-	-	-	۷۴	-	-	-	۹
روغن بادام زمینی	-	-	-	-	-	۲۱	-	-	-	-
لیمو	-	-	-	-	-	۷۸	-	-	-	-
جو	-	-	-	-	-	-	۲۲	-	-	۱۷۱
ریشه‌های گیاهی	-	-	-	-	-	-	۶	-	-	۹
سایر ریشه‌های نشاسته‌ای	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	-
گوجه فرنگی	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۳۲	-
آفتابگردان	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۵
تخم کلم قمری	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱

مأخذ: نتایج حاصل از پژوهش بر مبنای داده‌های آماری FAO

جدول ۵ - میزان تولید اقلام محصولات کشاورزی با هدف مصرف داخلی

(ارقام به هزار تن)

محصول	افغانستان	آذربایجان	ایران	قزاقستان	قرقیزستان	پاکستان	تاجیکستان	ترکیه	ترکمنستان	ازبکستان
ارزن	۲۲	-	-	-	-	-	-	-	-	۲
چغندر قند	۱	-	۴۹۰۰	-	۲۹۴	۱۵۷	-	۱۷۶۷۹	-	۹۰
نیشکر	۳۸	-	۱۹۹۱	-	-	۴۸۵۳۸	-	-	-	-
دانه آفتابگردان	۱۶	-	۴۶	-	-	-	-	-	-	-
دانه پنبه	۴۴	۹۹	۲۸۶	۱۱۸	۴۵	-	۲۰۸	-	۴۹۳	۲۱۶۰
گندم سیاه	-	۲	-	-	-	-	۱	-	-	-
جو صحرایی	-	۱	-	-	۴	-	۱	-	-	-
عسل	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-
لوبیا	-	۵	-	-	-	-	-	-	-	-
پياز	-	۵۶	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر حبوبات	-	۶	-	-	-	-	-	-	-	-
دانه زیتون	-	-	۲۴	-	-	-	-	-	-	-
سایر دانه‌های روغنی	-	-	۳	-	-	-	-	-	-	-
روغن کنجد	-	-	۹	-	-	-	-	-	-	-
روغن سویا	-	-	-	۴	-	-	-	-	-	-
بادام زمینی	-	-	۱	-	-	-	-	-	-	-
جو	-	-	-	-	۱۶۷	-	-	-	-	-
ریشه‌های گیاهی	-	-	-	-	۲	-	-	-	۲	-
شکر خام	-	-	-	-	-	۷۶۰	-	-	-	-
روغن سیبوس برنج	-	-	-	-	-	۳	-	-	-	-
نخود فرنگی	-	-	-	-	-	-	-	-	۷	-
انگور	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۳۴	-
ذرت خوشه‌ای	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۶
روغن بادام زمینی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۴
سایر روغنهای گیاهی	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۴

مأخذ: نتایج حاصل از پژوهش بر مبنای داده‌های آماری FAO

جدول ۶ - توزیع تعداد کالاهای با کسری، مازاد، تعادل تجاری، محصولات کشاورزی با هدف مصرف داخلی و محصولات ناشناخته در کشورهای اکو

تعداد کل	تعداد کالاهای ناشناخته	تعداد کالاهای غیر مبادله با هدف مصرف داخلی	تعداد کالاهای با تعادل تجاری	تعداد کالاهای صادراتی با مازاد تجاری	تعداد کالاهای وارداتی با کسری تجاری			نام کشور
					تعداد کل	عدم تولید داخلی	توام با تولید داخلی	
۳۳	۱	۵	۸	۶	۱۳	۵	۸	افغانستان
۵۶	۱۴	۷	۷	۴	۲۴	۱۲	۱۲	آذربایجان
۵۹	۸	۷	۴	۱۹	۲۱	۱۰	۱۱	ایران
۵۸	۱۷	۳	۶	۱۱	۲۱	۱۰	۱۱	قزاقستان
۳۲	۶	۵	۳	۶	۱۲	۷	۵	قرقیزستان
۶۳	۷	۴	۱۰	۱۱	۳۱	۹	۲۲	پاکستان
۲۹	۴	۳	۴	۶	۱۲	۷	۵	تاجیکستان
۶۳	۴	۱	۳	۲۶	۲۹	۱۱	۱۸	ترکیه
۲۸	۶	۴	۳	۱	۱۴	۶	۸	ترکمنستان
۳۹	۴	۶	۷	۹	۱۳	۶	۷	ازبکستان
۴۶۰	۷۱	۴۵	۵۵	۹۹	۱۹۰	۸۳	۱۰۷	جمع کل

مأخذ: نتایج حاصل از پژوهش بر مبنای داده‌های آماری FAO

جدول ۷- فراوانی تعداد کشورهای عضو اگو نسبت به اقلام محصولات کشاورزی برحسب کسری، مازاد تجاری، تعادل تجاری، غیرمبادله‌ای، ناشناخته و حذف شده در ترازنامه کالایی و غذایی

نام محصول (۱)	تعداد صادرکنندگان که مازاد تجاری دارند (۲)	با تولید		تعداد کشورهای خودپسنده (۵)	تعداد کشورها با هدف تولید برای مصرف داخلی (۶)	محصول ناشناخته (۷)	محصولی که در ترازنامه کشورها نیست (۸)	تعداد اعضا (۹)
		داخلی (۳)	بدون تولید داخلی (۴)					
گندم	۱	۹	ندارد					۱۰
برنج	۲	۸	ندارد					۱۰
جو	۲	۵	ندارد	۲	۱			۱۰
سیب زمینی	۴	۶	ندارد					۱۰
روغن پنبه	۴	۴	ندارد	۲				۱۰
سایر دانه‌های روغنی	۳	۲	ندارد	۱		۲	۲	۱۰
ذرت	۱	۷	ندارد	۲				۱۰
سایر غلات	۱	۱	۲			۱	۵	۱۰
روغن ذرت	۱	۱	۳			۱	۴	۱۰
تخم کلم قمری	۱	۱	۱			۲	۵	۱۰
موز	۱	۲	۳			۱	۳	۱۰
خرما	۲	۱	۲			۱	۴	۱۰
پرتغال	۳	۲	۳			۱	۱	۱۰

ادامه جدول ۷-

تعداد اعضا (۹)	تعداد محصولی که در ترازنامه کشورها نیست (۸)	محصول ناشناخته (۷)	تعداد کشورها با هدف تولید برای مصرف داخلی (۶)	تعداد کشورهای خودپسنده (۵)	تولید		تعداد صادرکنندگان که مازاد تجاری دارند (۲)	نام محصول (۱)
					بدون تولید داخلی (۴)	با تولید داخلی (۳)		
۱۰					۷	۲	۱	چای
۱۰	۱	۱			ندارد	۳	۵	انگور
۱۰	۵	۱			۱	۱	۲	سایر ادویه جات
۱۰	۴	۲			۲	ندارد	۲	سایر شیرینی
۱۰	۴	۱		۱	۱	۱	۲	سایر مرکبات
۱۰				۱	ندارد	۳	۶	سایر سبزیجات
				۱	ندارد	۳	۶	سیب درختی
۱۰				۱	ندارد	۳	۶	سایر میوه جات
۱۰	۲		۶		ندارد	۱	۱	چغندر قند
۱۰	۱			۱	ندارد	۲	۶	گوچه فرنگی
۱۰	۵	۲			۱	ندارد	۲	گریب فروت
۱۰	۴	۱		۲	ندارد	۱	۲	لوبیا
۱۰		۱	۱	۳	ندارد	۲	۳	سایر حبوبات
۱۰	۲		۲	۱	ندارد	۱	۴	ریشه های گیاهی
۱۰	۴		۱	۲	ندارد	۲	۱	گندم سیاه

ادامه جدول ۷-

تعداد اعضا (۹)	تعداد محصولات که در ترازنامه کشورها نیست (۸)	محصول ناشناخته (۷)	تعداد کشورها با هدف تولید برای مصرف داخلی (۶)	تعداد کشورهای خودپسنده (۵)	تولید		تعداد صادرکنندگان که مازاد تجاری دارند (۲)	نام محصول (۱)
					بدون تولید داخلی (۴)	با تولید داخلی (۳)		
۱۰	۲	۱	۲	۲	ندارد	۱	۲	ارزن
۱۰	۶				ندارد	۱	۳	دانه کنجد
۱۰				۷	ندارد	ندارد	۳	عسل
۱۰	۱			۲	ندارد	ندارد	۷	پیاز
۱۰	۹				ندارد	ندارد	۱	انواع لیمو
۱۰	۵	۳		۱	ندارد	ندارد	۱	لیمو
۱۰	۳	۲	۲	۱	ندارد	ندارد	۲	جو صحرایی
۱۰	۴	۳		۱	ندارد	۱	۱	فلفل فرنگی
۱۰	۵	۲	۱	۱	ندارد	ندارد	۱	دانه زیتون
۱۰					۳	۵	۲	شکر خام
۱۰	۴	۴			ندارد	۱	۱	روغن زیتون
	۹۵	۳۳	۱۶	۳۵	۲۹	۸۳	۹۹	جمع

مأخذ: نتایج حاصل از پژوهش بر مبنای داده‌های آماری FAO